

HANCZ ERIKA

A Szigetvár, Turbék-Alsóhegyen előkerült türbeváros feltárása (2015–2019)

Bevezetés

Nagy Szulejmán szultán Szigetvár melletti szimbolikus síremléke, törökül türbéje,¹ és a később köré épült palánk-kaszaba együttes² a Szulejmán kutatócsoport forrás-feldolgozó és terepi kutatásai során került elő. 2012-től kezdve, Dr. Pap Norbert (PTE TTK) kutatásvezető irányításával, Dr. Kitanics Mátéval (PTE TTK) együtt gyűjtöttük össze és dolgoztuk fel a síremlékre és az erődre vonatkozó oszmán, magyar, latin és német nyelvű forrásokat, valamint képi ábrázolásokat. Dr. Gyenizse Péter vezetésével pedig az egykori vízrajzi és domborzati viszonyokról is modellezés készült. A terepbejárások és geofizikai vizsgálatok során pontosítottuk az Esterházy Pál-féle 1664. évi helyszínrajzon megjelenő épületek egymáshoz viszonyított helyzetét, majd 2015-től kezdve az itt található épületek feltárására került sor.³ Kezdetekben a török kormány a TIKÁ nevű török szervezetten keresztül nyújtott anyagi támogatást. 2015-től kezdve az NKFIH folyósított a kutatáshoz pénzügyi segítséget. A munkába a kutatásvezető társaként Prof. dr. Fodor Pál (MTA BK) is hamar tevékenyen bekapcsolódott. 2016 végén a vizsgált terület kiemelt védettséget kapott.

¹ A szultán testét rejtő tényleges türbe Isztambulban található a Süleymaniye komplexumban.

² A két objektumot, vagyis a palánkot és a melléje települt kaszabát – kisvárost – dr. Fodor Pál nyomán legújabban türbevárosnak nevezi a kutatás, így én is ezt a kifejezést használom.

³ A régészeti feltárás vezetője Hancz Erika (PTE BTK Régészet Tanszék) volt. A kolostor feltárásánál beosztott régészként Varga Máté (RRM) is közreműködött. Dr. Kovács Gyöngyi (MTA RI) és Dr. Gaál Attila (WMM) konzulensként segítettek a munkánkat. A türbe, dzsámi és kolostor feltárásán török szakértők, dr. Ali Uzay Peker, dr. Abdullah Deveci, Meral Özdengiz Başak jelentek meg időnként konzulensként, török hallgatókkal együtt. Az ásatási technikus Simon Béla (JPM) volt, akinek ez úton is köszönjük a számunkra létfontosságú munkáját.

2017-ben a szóban forgó területek állami kézbe vételét írták elő egy jövőbeli szabad-
téri múzeum, emlékhely számára.

Az 1664. évi Esterházy Pál-féle felmérésből tudjuk, hogy egy szimbolikus türbe (síremlék), egy dzsámi, egy záviye (muszlim kolostor) és egy kaszárnya is volt a palánkfalal és szárazárokkal körülvett palánk belsejében (1. kép). Ezen épületek felderítésére, megkutatására vállalkoztunk.

A türbe kutatása (1. MT)⁴

Több ásatási időszakot (2015 ősze és 2016 tavasza–nyara, 2017 ősze, 2019 tavasza–nyara) és teljes leletfeldolgozást terveztünk. Az első időszakban a geofizikai felmérésen jelentkező, Mekka felé tájolt kisméretű négyzetes épületet kutattuk meg, mely alaprajzilag csak türbe vagy dzsámi lehetett. Mint kiderült, szerencsés módon mindjárt a szultáni síremléket találtuk meg (2–3. kép).

Az épület egy négyzetes alaprajzú, Mekka felé tájolt, 7x7 méteres központi helyiséget és egy háromszögű előcsarnoki részt tartalmazó kisméretű kupolás oszmán épület. Az előkerült leletek alapján egy impozáns, gazdagon díszített épületről lehetett szó. A területen elszórt ólomlemezek egy fémmel fedett, kupolás épületre engednek következtetni.

A feltárás során igyekeztünk nyomokat, támpontokat keresni az épület funkciójának pontosabb meghatározására vonatkozóan. Az épület délkeleti falának közepén találtunk felmenő falrészletet az épület belsejénél, de dzsámikra jellemző mihráb-fülkét⁵ nem sikerült megfigyelni. Mihráb-fülke töredékeket sem sikerült találni, és szószékből nem került elő töredék. Mecsetlámpa-töredék vagy díszesebb építési kő vagy felirat sem áll rendelkezésre. Minaret maradványait vagy alapozását sem sikerült megfigyelni. Az írott források a területen egy nagyméretű dzsámiról, illetve egy mecset-előzményéről szólnak ugyan, mely legalább két periódusú lehetett, azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az előbb felsorolt indokok alapján a mi kis épületünk nem ez a dzsámi vagy mecset-épület volt. Az alaprajzi elrendezés, a közepén lévő rablógödör és az előbb felsorolt jelenségek alapján feltételezzük, hogy ez az épület Nagy Szulejmán szultán szigetvári szimbolikus türbéje lehet. A gödörben talált régészeti maradványok a türbe építészeti emlékei, így a rablógödört valószínűleg a törökök

⁴ Az egyes kutatási területeket munkaterületnek neveztük el, melyeken négyzetrácsos rendszerben szelvényeket alakítottunk ki. Az 1. MT (munkaterület) a türbe, a 2. munkaterület a dzsámi, a harmadik munkaterület a kolostor, a negyedik munkaterület az árok első átvágása az északi részén, az 5. munkaterület az árok második átvágása az északkeleti részén, a 6a és b munkaterületek az árok déli részének egymás melletti átvágásai, a 7. munkaterület az árok északkeleti fordulójának az átvágása, a 8. munkaterületen kialakított kutatóárok pedig a kaszárnya területén helyezkedett el.

⁵ A mekkai irányt mutató falifülke, ahol az imám, vagyis előimádkozó áll ima közben.

távozása után áshatták annak érdekében, hogy a – Szulejmán szultán belső szerveit rejtő – legendás aranyedényt megtalálhassák.

A dzsámi feltárása (2. MT)

Az ásatás második ütemét a türbétől északnyugatra elhelyezkedő dzsámi feltárásával kezdtük meg, mely másfélszer nagyobb, hasonló alaprajzú épületnek bizonyult. Maga a négyzetes imatér 11x11 m-es alapterülettel rendelkezett (4. kép).

A falak minden esetben a türbéhez hasonlóan két sorban vízszintes gerendákkal voltak bélelve, a sarkoknál az ezek csapolásához használt vasszögek is „in situ” előkerültek. A falak vastagsága 1,1–1,5 méter voltak. A 80 cm széles osztófalak rosszabb állapotban maradtak meg.

Az imatér belsejében előkerült a téglás padlófelület rózsaszín habarcs alapozása a téglák lenyomatával (5. kép). Ezek olykor még a téгла alsó részére ujjal besimított díszítményeket (koncentrikus körök és hullámvonalak) is tartalmazták, melyeknek funkcionális szerepük is volt: jobban tartották a téglákat a habarcs alapon. Az előcsarnok középső, bejárati részén a habarcs-alapozás és téglás felület két rétegben volt jelen, közöttük égett réteg volt kimutatható. Talán ez a leégés az 1664. évi betöréssel magyarázható, mely után tudjuk, hogy újjáépítették a palánkban lévő megrongálódott épületeket. A felső habarcsra pár eredeti téгла is megfigyelhető volt, melyek méretben és kialakításukat tekintve megegyeznek a szigetvári várban lévő Szulejmán szultán dzsámi padlójának téгла-borításával. A megmaradt téglák 30x24 cm-es nagyságúak, közel négyzet alakúak. Pár picit vörös márványhoz hasonló mészkőtöredék is előkerült, mely megegyezik a türbe padlóköveinek és oszlopainak anyagával.

A feltárás során sok lelet került elő a dzsámi területéről: égett vakolatdarabok, balkáni folytatott mázas táltöredékek, balkáni redukált égetésű szürke korsók töredékei, cipőpatkók, kisebb fémtárgyak. A déli részéről, a minarethez közeli helyen égett zöld mázas tetőcserép és mázas téгла, illetve íves díszítő elem (épület/minaretdísz) is előkerült. Trapéz alakú téglák tompaszögű töredékei is előkerültek, melyek esetleg kupola-boltozat vagy boltív részei lehettek. Ugyanitt egy lekerekített sarkú téгла is előkerült, amely akár mukarnasz/sztalaktit⁶ részeként is értékelhető. Volt egy téglatöredék, melynek sarka tompaszögű volt: ez trapéz alakú kupola vagy boltívtöredék lehetett. A háromszortatú előcsarnok keleti bejárati falánál került elő középen, így inkább a boltívhez tartozhatott. Egy hüvelykujj-benyomatos téglatöredék is előkerült. Emellett egy íves, peremes zöld mázas tetőcserép/épületdísz is volt az omladékban. Több épülettörmelék és egy narancssárga festett vakolatot is tartalmazó rózsaszín

⁶ A homorú és domború cseppkőboltozat az oszmán építészet gyakori eleme, mely már a korábbi muszlim államok építészetében megjelent.

vakolattöredék is jelen volt a leletanyagban. Egy ezüst karperec-töredéket is találtunk. A délnyugati sarokban egy nagy összeolvadt ólomlemez került elő, amelyről valószínűsítjük, hogy a ledőlt minaret ólom süvegének darabja lehetett, ugyanis a minaret pódiuma mellől került elő. Az imacsarnok és a háromosztatú előcsarnok találkozásánál a déli oldalon került elő a kiugró, négyszögletes minaret pódium, melyen az egykori minaret állt.⁷

A halveti kolostor/záviye feltárása (3. MT)

Északi szárny

A kolostor a források alapján először L alakban épült meg, majd az 1664. évi leégést követő helyreállítás során U alakban kibővítették. Az ásatás során is erre az eredményre jutottunk. A kolostor első építési periódusához tartozó északi szárny feltárásával kezdtük meg a régészeti kutatását.

A turbéki erődben lévő halveti derviskolostor északi szárnyát 2016-ban a keleti végétől kezdtük el feltárni. A kolostor a 3. munkaterület megnevezést kapta. A szelvényeket a geofizikai felmérésen is megjelenő falaktól 1–1 méterre kijebb húztuk, hogy az esetlegesen előkerülő külső padlószinteket is meg tudjuk figyelni. Az épületrész az előbb bemutatott dzsámitól 3,5 méterre északra elhelyezkedik el (a 2. és a 3. MT szelvényei között viszont csak 1,5 m távolság van). A szelvény 8 méter széles, és 6 méterenként tanúfalat hagyunk északnyugat-délkeleti irányban. A kolostor északi szárnyának legkeletibb szobájával kezdtük, minden szobát negyedelve.

Az 1. ásónyomból már humuszos téglatörmelékű föld került ki. Benne korszok töredékei, egy zöld mázas korszok szalagfüle, talpas tálak, fedőgomb töredékek és apró csontok kerültek elő. A 4. szelvény felszínén találtuk egy kisméretű öntött líra alakú bronz csatot (cipő, táska, esetleg fegyverszija lehetett). Az 1. szelvényben egy kívül-belül csillogó középzöld mázas talpastál aljtöredéke volt (a gyűrűstalp letörött), illetve egy kis réz/bronz lemez töredéke, benne egy kisméretű nitszeggel. Amint végeztünk az 1. ásónyommal, fotóztuk, majd fémkeresővel megkutattuk a felszínt. Ennek során egy ólomtöredék és egy fél patkó került elő. A szelvényben a déli metszefaltól 1,3 méterre előkerült a kolostor északi szárnyán a legnyugatabbi szobájának délkeleti zárófala – annak egy részlete. Ez volt az első falunk. Egy kerek vastag átlátszó üvegpohár-alj és egy lyukkal ellátott ólom kupola fedőlemez is napvilágot látott innen. Egy zöld színű üvegsalakot/olvadékot is találtunk (6. kép).

⁷ Ez a pódium méretét és formáját tekintve megegyezik a szigetvári várban lévő Szulejmán dzsámi minaret-pódiumával.

A falak alapja, mint ahogy a többi feltárt épület esetében, itt is gerendabéletes volt. A külső falakban 2–2, az osztófalakban 1–1 gerenda nyomát figyeltük meg, az illesztékeikben vasszögekkel (7. kép).

Az 1. falon belül attól 30 cm-re az épület belsejében egy ép vörös anyagú kályhaszem volt aljjal felfelé fordítva. Az 1. szoba közepén egy szemeskályha egyéb kályhaszemait és átégett agyagrögeit dokumentáltuk. Északkeleti sarkában megpörköldött búzaszemek kerültek elő, melyeket földmintával együtt elcsomagoltunk. A hozzá tartozó őrlőkő a közeli szelvényekből került elő, két darabban. Az épületünk délkeleti sarkában a falban lévő külső gerenda téglá sínjének oldalai és teteje is megmaradt, valamint egy szög *in situ* helyzetben.

A második szoba 1,6 méter keskenynek bizonyult. A törökül *csilehánének* nevezett helyiség lehet ez, mely a dervisek visszavonulási helyül szolgált. A másik két szoba lakószoba lehetett. A kolostor további bontásakor egy kis vékony sima bronzlemez is előkerült. Előkerült egy kisméretű csiszolt kő is, nyolc pici ponttal a felületén (súly vagy játék).

A déli metszettel É-i oldalán szépen látszott a fal beásása. Itt 3 réteget sikerült elkülöníteni a metszettel felülről lefelé haladva: -0–20 cm mélyen a szokásos barna humuszos talaj, azt követően -20 és -34 cm-en laza törmelékes barna talaj paticosos téglás betöltéssel, alatta pedig sárga tömör talaj jelentkezett. Az épületen kívül a sárga réteg egyelőre nincs meg, csak a belső részén. Egy pattintott kovakő is előkerült innen sok nagyméretű állatcsont és 2 összeillő fazékerem mellől, másodlagos helyzetben.

A 2. ásónyomból egy nagy téglalap alakú csat került elő a csattüskével, egy szív alakú, nitszeges, belül törött pici rézlemez, egy Habsburg denár, sok vasszög, kályhaszem töredék, belül sárga mázas tál töredéke, fedőgomb volt található. A 6. szelvényben előkerült egy kis sűrű pipatöredék, melynek felületén a szár végén a mosását követően egy emberi arc tűnt elő. Az emberábrázolás ritka az oszmánoknál, a miniatúrákon kívül inkább csak a dervisek kolostoraiban lelhető fel. Minden bizonnyal a dervisek használhatták. Három asztragalosz⁸ csontot is találtunk, melyeket dobókockaként, kockajátékként használtak.

Az épület mellett tapasztások (az egyik kettő áglyenyomattal), török fogasvéső nyomos téglá, egy íves, fogasvéső nyomos téglá és egy kis ónmázás kerámia voltak. Az ásatási eredményekből annyit már sejteni lehetett, hogy tetőcseréppel volt borítva, egy szintes volt és tetőcseréppel fedett, sátortetős épület lehetett.

2017-ben fejeztük be a kolostor északi szárnyának feltárását. A kijelölt szelvények közül a soron következő 11. és 12. szelvényben kezdtük el a munkát. A szelvények területét és a környékét fémkereső műszerrel átvizsgáltuk, melynek során sok ólomdarab, továbbá egy rézedény peremtöredéke, egy rézlemez és egy kisméretű bronztárgy került elő.

⁸ A juh bokacsontjának csigacsont része.

A kolostor 5. helyiségének bontásával kezdtük meg tehát a feltáró munkát, mely szintén egy dervis lakószobájának bizonyult. A szelvényekben zöld mázas balkáni kerámiatöredékek (tálak és korsók töredékei), folytatott mázas kerámiatöredékek, redukált égetésű szürke (korsó) kerámiatöredékek, állatcsontok, török pelyvás soványítású vörös színű téglák, fehér és rózsaszín habarcsrögök, különböző méretű vasszőgek kerültek elő másodlagos helyzetben. A 12. szelvényben egy reliefes vörös és kobaltkék színű virágmotívumos festésű rodoszi stílusú izniki fajanszedény töredéke is előkerült, melyet többek követtek.

Az északi szelvényfaltól 120 cm-re került elő a kolostor északi falának alapfala. Felmenő falrészlet sajnos már nem maradt meg. A falon kívül egy világosbarna, kissé kevert réteg volt, amely nem az altalaj még, hiszen ebben is voltak leletek (kerámia, vasszőg, téglá, állatcsont, üveg). Ezt egy planírozási réteggént értékeljük, amit az épületek elbontása után hoztak létre. A fal alapozásából három sor téglá maradt meg -50 cm mélységben. A megtalált falhoz déli irányból egy osztófal csatlakozott a már korábban megismert rendszerben (amely az 5. és 6. kis helyiséget elválasztja egymástól). Az épületen belül -55 cm mélységben egy 2–3 cm vastag, faszenes, átégett réteg került elő, amit a helyiség járószintjeként értékelünk. Mindkét szelvényben erősen habarcsos, téglatörmeléken feltöltési réteg volt. Az épületen belül kb. 100x100 cm-es területen átvágtuk a szelvényt, 10 cm-t mélyültünk, de már csak a sárga agyagos altalajt találtuk, padló megújításának nem volt nyoma. Ez a helyiség hasonló a tavaly feltárt helyiségekhez. A keskeny szoba egy dervis lakócellája lehetett (8. kép).

A 13. szelvényben a 3. ásónnyommal elértük az épület járószintjét -50 cm-en, valamint a déli szelvényfaltól É-ra kb. -70 cm-re megtaláltuk a kolostor főfalát, melynek az alapozása -55 cm-en volt. Csak az alapozás alja és egy sor téglá maradt meg néhol. Megtaláltuk az ehhez csatlakozó délnyugati irányba tartó főfalat, amely már kolostor középső, nyugati szárnyába vezet bennünket. A falakban megtaláltuk a vízszintesen elhelyezett gerendafészkek helyét. A főfalak alapozásában 2–2, az osztófalakéban 1–1 gerenda volt található. A fagerenda anyaga azonban nem maradt fenn. A feltöltési réteg itt is habarcsos, téglatörmeléken volt. A leletek közül kiemelendő egy fehér kőből faragott, félkész pipa töredéke.

A kolostor nyugati szárnyának feltárása

A nyugati, fő szárny kutatása: a 15. szelvényben jelentkezett először a kolostor északnyugati téglalap alakú, nagy helyisége, mely az 5. és 6. kis cella után következik. A 15–16–17–18. szelvények tartoznak a nagy helyiséghez. Ennél a helyiségnél fordul be a kolostor déli irányba, a nagy helyiség nyugati fala már külső fal lett és a helyiség a kolostor északnyugati sarkában helyezkedett el. Ezt a helyiséget közösségi térként (és minden bizonnyal a vallási szertartások terméként) határoztuk meg. A 15. szelvény-

ben megtaláltuk a járósíntet, melyet a 2. ásónnyal értünk el -40-50 cm mélységben. A szelvény délkeleti sarkában -40 cm mélységben egy vasból készült tollas buzogány toll nélküli feje került elő. A 16. szelvényben előkerült egy fülesgomb fele, illetve ablakszem töredéke is. A 17. szelvényben előkerült egy pódium alapozása. Az L alakú habarcsos alapozás mellett egy sárga agyagos tapasztás jelentkezik, melynek nagyjából a közepén egy kör alakú kis átmérőjű lyuk (oszlophely) volt habarcsos, törmelékes betöltéssel. A 17. szelvényben az objektum körül elkezdjük bontani a sárga agyagos tapasztást, alatta nagyméretű téglák vannak lerakva egy szintben egymás mellett. A rituális ceremóniát vezető seyh és talán a zenészek helye lehetett (9. kép).

A 18. szelvényben a leletek közül kiemelendő egy zöld mázas török kori pipa és előkerült egy bronzból készült kétosztatú övcsat is. A helyiség északkeleti oldalán találtunk egy szemeskályha alapozást a kályha maradványaival.

A 22. szelvényben jelentkezett a nagyterem melletti újabb szűk helyiség északi fala a nagyteremtől délre (8. helyiség). A helyiség kb. 120 cm széles. Az osztófál és az épület Ny-i főfalának csatlakozását is megtaláltuk. A helyiségben lévő kályha alapozása is előkerült, törött kályhaszemek kíséretében. A 27. szelvényben folytatódott a 22–23. szelvényben megtalált kis szoba, és mellette egy nagyobb szoba (9. helyiség) kezdődik. A szelvény északi felében lévő osztófál szélessége kb. 55 cm. A 3. ásónnyal értük az altalajt, -50–60 cm-en. Ezt követően újabb szűk helyiségeket tártunk fel.

A 25. szelvényben az 1. ásónnyal alján -20 cm-en egy ezüstpénz, vagyis egy arab feliratos török akcse került elő, míg fémkeresővel a meddéből egy másik akcsét is találtunk. A 26. szelvény É-i felében a 22. szelvényben is megfigyelt kályha alapja látszik, mely téglalap alakú. A 26. szelvényből a 2. ásónnyal egy ezüst érme, míg a 25. szelvényben egy újabb ezüst érme (Habsburg uralkodók denárjai) láttak napvilágot. A 26. szelvényben a délkeleti sarokban lévő kályha-alapot is kibontottuk.

Egymás mellett több ilyen kis helyiség következett, a geofizikai felmérés eredményével megegyező módon. A leletek között a 31. szelvényben a 2. ásónnyal alján egy faragott csont nyélborítás emelhető ki.

Emellett a 38. és 39. szelvényekbe eső nagyméretű kerek beásás (tárolóverem) bontása során rengeteg épülettörmelék, kályhaszem, kerámia, vasszögek és tárgyak, valamint állatcsont került elő (10. kép).

A gödör mellett 4. ásónnyal mélyíteniünk kellett, mert onnan is ilyen jellegű betöltés jelentkezett még. Egy redukált égetésű balkáni korsó nyaka, egy ép zöld mázas alacsony kályhaszem, egy sárga-barna folytatott mázas korsó füle és egy kisméretű lyukkal ellátott faragott lapos téglalap alakú csontlemez (késborítás) is előkerült innen. A kolostor területéről előkerült egy nagyméretű török téglá, mely egyik oldalán srégen levágott és fogasvésőzött peremmel rendelkezett: valószínűleg idomtégla lehetett. Tovább folytattuk a fémkeresős kutatást is a kolostor területén; ólom darabok és kupolához (valószínűleg a korábban feltárt türbéhez) tartozó ólomlemezek, rézlemezek, rézedény pereme, öntöredék, tovább egy darab nagyméretű lengyel érme került elő.

A 2019. évi ásatási szezonban a kolostor L alakú szárnyának déli végén ismét egy nagyobb, a déli szárnyat lezáró helyiség következett. Alaprajzilag akkora volt, mint a ceremoniális helyiség, ily módon az épület ezen része szimmetrikusnak bizonyult. A fal alapozása viszont sokkal mélyebbre nyúlt. Kiderült, hogy a helyiségből egykor egy pince nyílt. A fapadlóból nyíló csapóajtón keresztül lehetett lejutni ide (11. kép).

A feltárása során rengeteg kerámiatöredék és egész edény került innen elő. Több egész pohár alakú mázatlan kályhaszem, valamint egy ép sárga mázas és máz nélküli pipák is voltak a betöltésben. Egy szinte teljesen ép balkáni mázas kiöntőcsöves korsón két kisebb és egy nagyobb, bekarcolt feliratot figyeltünk meg. Ezek török pencse-szerű alakzatok, Hüseyin a tulajdonos felirattal.⁹ Ezek mellett csont, vas és üvegtárgyak, valamint hódoltságkori magyar és török pénzérmék is voltak itt.

Jelenlegi tudásunk alapján a kolostor egyszintes, tetőcsereppel fedett sátortetős épület lehetett. Belsejében ledöngölt padló, néhol fehér habarcskozás, azon textil vagy gyékény padlóborítás lehetett. A helyiségekben szemeskályhákkal oldották meg a fűtést a hideg hónapokban. Ez az épület a türbe és a dzsámi mellett kevésbé volt reprezentatív, a szerényebb fizikai igényekkel rendelkező dervisek lakhelyét jelentette. Ugyanakkor a leletanyagban számos izniki fajanszedény – zömében kávéscsészék – illetve szépen megmunkált bronztárgyak, elhullajtott akcsék¹⁰ is voltak, melyek a lakók egy részének jómódjáról árulkodhatnak.

A kolostor déli szárnyának kutatása

Mivel a rendelkezésre álló idő és a feltárt földmennyiség nagysága (az idén engedélyezett 300 m²) jelentősen korlátozta a további lehetőségeinket, 2017-ben az ásatási szezon végén a nyugati szárny folytatása helyett az ásatás következő fázisában azt szerettük volna megtudni, hogy a kolostor déli szárnya milyen kapcsolódásban áll a nyugati szárnyal.

A 40. szelvényt bontottuk 1. és 2. ásónyomban, hogy előkerüljön a kolostor déli szárnyának nyugati első helyisége. A 43. szelvény bontását is megkezdtük a 40. szelvény folytatásában dél felé ugyanazon indok alapján. A bontás során jóval kevesebb leletanyag mutatkozott, mint a Ny-i szárny esetében, de a feltöltés itt is téglapötytyös-habarcspötytyös volt. Kevés hódoltságkori lelet (kerámiatöredékek, vasleletek) került elő.

A kolostor nyugati szárnyától keletre, a déli szárnytól északra téglás-habarcsos cementálódott épület-omladék (kidőlt fal) volt látható, kissé srég futásban. A metsze-

⁹ A pencse többnyire pecsétyűrűkön jelenik meg, a tulajdonos kézjegye.

¹⁰ Oszmán ezüstpénz.

tünkben pedig három vékony fehér habarcsos járósínt tudtunk elkülöníteni – ezek a két épületszárnyat kapcsolják össze, vagyis egy időben (is) használhatták őket.

A 43. szelvény folytatásában feltártuk a 44. szelvényt is, illetve kelet felé egy méteres bővítést végeztünk annak érdekében, hogy a déli szárny 1. helyiségének nyugati fala mellett a belső padlószintet és esetleges borítást is meg tudjuk figyelni. Így került elő a déli szárny falának északnyugati sarka is. Az itt előkerült fal rétegesen téglá-habarcs szerkezetű volt. A téglák kisebbek és jobb megtartásúak voltak itt, mint a kolostor többi részén, a fal struktúrája is tömörebb, vízszintes gerendák nélküli volt. A téglák és a fehér kötő-habarcs azonban itt is török kori. A téglák más – itteni műhely – termékei. Az épületszárny a török korban, a többi résznél később épült. Itt nagyobb szobák helyezkednek el, melyekben valószínűleg az ide érkező zarándokok, vendégek szálltak meg. Azért lehetett szükség erre a bővítésre, hogy az időközben híres zarándokhelyé vált szimbolikus szultáni türbét és a körülötte kialakult palánk-erődöt látogató fontosabb személyek az erődön belül tudjanak megszállni – melynek spirituális és biztonsági célzata is lehetett. A szelvényben dél felé is rábontottunk 2 métert, hogy kibontsuk a délnyugati sarkot is. A 44. szelvény déli meghosszabbítását még fél méterrel meghosszabbítottuk, hogy a déli épületszárny délnyugati sarkát teljesen kibontsuk és lássuk a mellette futó esetleges külső, épületen kívüli rétegeket is.

Bizonyítást nyert, hogy a kolostort valamikor a török korban kibővítették a déli szárnyal, mely nem kapcsolódott közvetlenül a fő szárnyhoz, de volt olyan időszak, amikor mindkét szárnyat használták. Ez a nagyobb szobákat tartalmazó déli szárny vendégszállás lehetett, ahol nők is megszállhattak: ezt jelzi a nőkhöz köthető számos használati tárgy és ékszer (12. kép).

A 2019-es ásatási szezonban ismételtén azt tapasztaltuk, hogy a kolostor déli részén a falak a szerkezete jobb minőségű, de török téglákból épültek, sokkal több kötőanyaggal, és vízszintesen az alapfalakba helyezett gerendák sem mutathatók ki az alapfalban. Fehér vakolattöredékek viszonylag nagy mennyiségben kerültek elő, mely szerint az épület vakolt volt. A megtalált vörös festésű vakolattöredékek pedig egy – részben – vörös festésű vagy vörös mintákkal díszített vakolást feltételeznek. Találtunk egy festés nélküli fehér felületű gyűrűstalpat, mely egy kisméretű izniki fajanszcsészéhez tartozott. Később egy lópatkó töredéke is előkerült. Emellett folytatott mázas tálak töredékei, fazéktöredékek, kályhaszemek, kék festésű ónmáz kerámiatöredékek (ezek vsz. egy tányér részei), valamint ácsszőgek és kisméretű szögek és előkerültek. Ugyaninnen a bontás folytatása közben egy cipőpatkó, ólomlemez, sütőtál/sütőharang töredékek és egy kicsi fehér alapon vörös festésű vakolattöredék, valamint egybekarcolt arab betűs felirattal rendelkező vakolattöredék is előkerült.

Itt öt, a dervisek celláinál nagyobb helyiség volt megfigyelhető, illetve legalább egy helyiség egy újkori pince és ház alá esik. Ha szimmetrikus volt az épület, akkor

több helyiség ezután már nem következett.¹¹ Ez utóbbi helyiség kivételével a kolostor teljesen feltártnak tekinthető. Ezt az épületszárnyat a leletek tanúsága alapján igényesebben alakították ki, mint a kolostor többi részét: kívül a bejárat felől, a déli oldalon habarcsba rakott vörös téglákból kialakított járda húzódott, hogy esős időben se legyen sáros a vendégek cipője (13. kép). Az itt talált zöld mázas tetőcserepek pedig a mázatlan vörös tetőcserepekkel kombinálva egyedi külsőt varázsolhattak az épületnek. Az egész épület-komplexumra jellemző volt egyébként a piros-fehér-zöld színek kombinációja: a fehér építőkövek és a vörösmárvány-szerű mészkő, valamint a vörös tetőcserep borítás mellett az iszlám színe, a zöld is megjelent a tetőcserepeken, illetve a kolostor melletti dzsámi minaretjének idomtéglaín.

A mindennapi élet használati tárgyai: csontnyelű kések, fém késnyél veretek, fűrók, reszelők, sarlók, kulcsok, záruk, vasalások, konyhai eszközök -köztük egy arab betűs felirattal díszített rézedény peremtöredéke-, lószerszámok mellett érdekes leletekre is bukkantunk. Az épület funkciójához illően előkerült egy muszlim rózsafüzérhez, *tespih*hez tartozó égetett agyaggyöngy, rajta végtelen csomó - ábrázolással. Találtunk különböző egyszerű öv-, táska- és cipőcsatokat és kapcsokat, melyek a dervisek ruhájához tartozhattak. Előkerültek viszont sarkantyúk, cipővasalások, egy puskacső-töredék és számos ólom lövedék is, mely a dervisek után kis időre beköltöző katonák leletanyaga. Két faragott csontveret is előkerült, mely ún. Csinka puska díszítő verete lehetett. Ezek közül az egyik példány egy nagyméretű virágmintával díszített.

A vendégházban az itt elszállásolt családok női tagjaihoz tartozó bogláros övekhez tartozó csattestek, üvegkarperec-töredékek, gyöngyök, gombok, kapcsok voltak megfigyelhetők. Érdekes, hogy kagyló, köztük osztriga héj is előkerült a feltárás folyamán, mely utóbbit minden bizonnyal a prominens vendégek számára hozatták jégbe hűtve hajón, majd ökrös szekéren távoli vidékekről.

Árok-átvágások (5., 6. és 7. MT)

Az erődöt körbevevő árok-és palánkfal rendszert eddig három helyen kutattuk meg. Az árokból oszmán kerámiatöredékek, állatcsontok, csontnyelű kés, török akcse és Habsburg denár is előkerültek. Szélességük 6 méter körüli, mélységük 2,8 méter volt. Az erőd felé néző oldalukon több sorban a palánkfal cölöpnymait is sikerült megtalálnunk (14. kép). Az 5. munkaterületről dr. Sümegi Pál vett nagy mennyiségű földmintát, melynek eredménye is hamarosan megjelenik. Virágzó kertkultúrát és gazdag gyümölcsöskertet lehet itt elképzelni az itt talált növényi maradványok alapján.

¹¹ A Leandro Anguissola-féle újonnan előkerült második helyszínrajzon egy szimmetrikus, U alakú épület vonala látszik.

A kaszárnya épülete (8. MT)

A kaszárnya épületének nyoma nem jelent meg egyik geofizikai felmérésen sem. 2019-ben az Esterházy-féle felmérés (1. kép) alapján, az épületek egymáshoz viszonyított helyzete alapján jelöltük ki a kutatóárkunkat. Az északi palánkfalhoz építve egy cölöpnomos épület egy részét sikerült megtalálni, mely a kaszárnya épülete lehetett. A területen még további kutatásokat tervezünk.

Az eddigi kutatási eredmények alapján a tervezők már elkezdhetik a jövőbeli emlékhely tervezését, melynek kivitelezése a további régészeti kutatásokkal párhuzamosan folyhat tovább.

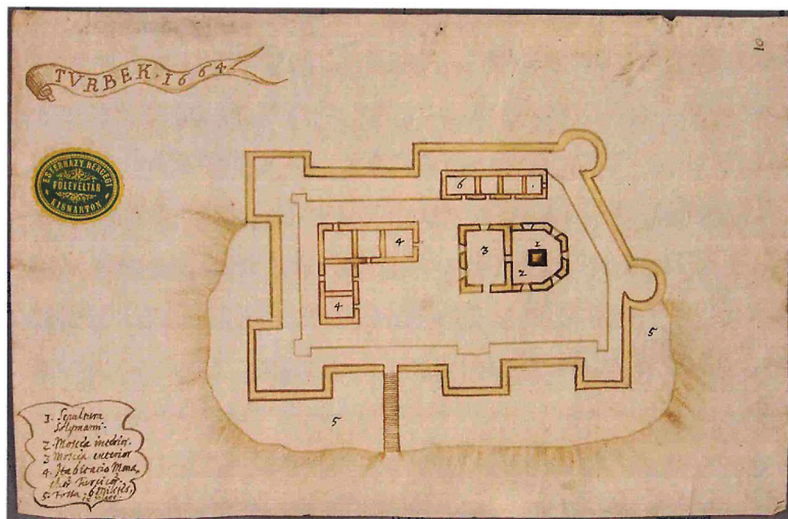
Felhasznált irodalom

- Aksun 1994 = Aksun, Ziya Nur: Kânûnî'nin Sigetvar Seferine Çıkması. Kânûnî'nin Ölümü. In: Aksun, Ziya Nur (ed.): Osmanlı Tarihi I. İstanbul, 1994. 329–337.
- Çabuk 1994 = Çabuk, Vahit: Büyük Türk hükümdarının Sigetvar seferi ve ölümü. In: Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi 4. İstanbul, 1994. Mayıs, 1994. 398–408.
- Evlia 1985 = Evlia Cselebi török világotazó magyarországi utazásai 1660–1664 I–II. kötet. 2. kiadás. Ford.: Karácson Imre, Fodor Pál előszavával. Budapest, 1985.
- Fodor 2019 = Fodor Pál: Mikor épülhetett Szulejmán szultán Szigetvár melletti sírkápolnája? Századok 153. (2019) 3. 609–618.
- Gere 2003 = Gere László: Késő középkori és kora újkori fémleletek az ozorai várkastélyból. Budapest, 2003.
- Gombos 1984 = Gombos Károly: Aszkéták, dervisek, imaszönyvegek. Budapest, 1994.
- Hancz 2008a = Hancz Erika: A Magyarországra vonatkozó krónikák helye a Nagy Szulejmán korabeli oszmán történetírásban. In: Bene Krisztián – Sarlós István – Vitári Zsolt (szerk.): Kutatási Füzetek 13. Pécs, 2008. 89–110
- Hancz 2008b = Hancz Erika: A Nagy Szulejmán szultán utolsó hadjáratát megörökítő önálló művek, az ún. Szigetvár-námék és szerzőik. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A becsvágy igézetében. V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 2008. 95–123.
- Hancz 2009 = Hancz Erika: Nagy Szulejmán szigetvári hadjáratához kapcsolódó levelek a bécsi Staatsarchivban. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kívánt világosság. VI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia kötete. Dunaszerdahely, 2009. 138–164.

- Hancz 2010 = Hancz Erika: Military Architecture in Turkish-era Hungary. In: M. Baha Tanman – V. Belgin Demirsar (ed.): Exhibition on Ottoman Art. 16–17th century Ottoman Art and Architecture in Hungary and in the Centre of the Empire. Istanbul, 2010. 71–81.
- Hancz 2014 = Hancz Erika: Nagy Szülejmán szultán Szigetvár környéki sátorhelye, halála és síremléke az oszmán írott forrásokban. Osmanlı kaynaklarına göre Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki Otağ Yeri, Ölümü ve Türbesi. In: Pap, Norbert (ed.): Szülejmán Szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki hatırası. Pécs, 2014. 55–71.
- Hancz 2017a = Hancz Erika: Szigetvár – Turbék – Alsóhegy régészeti feltárás II. ütem. A Nagy Szulejmán szultán türbe-erődjéhez tartozó dzsámi, halveti kolostor, kerítőárok és palánkfal területén. 2016. május 20. – július 15. Pécs, ásatási jelentés, JPM, MNM és KÖH Adattár. 2017.
- Hancz 2017b = Hancz Erika: Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbe-palánkjának régészeti feltárása (2015-2016). In: Pap Norbert – Fodor Pál (szerk.): Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013–2016 között. Pécs, 2017. 89–130.
- Hancz 2018 = Hancz Erika: Szigetvár – Turbék – Alsóhegy régészeti feltárás III. ütem. A Nagy Szülejmán türbe-erődjéhez tartozó halveti kolostor feltárásának folytatása 2017. augusztus 28. – október 30. Pécs, ásatási jelentés, JPM, MNM és KÖH Adattár. 2018.
- Hancz 2019 = Hancz Erika: Szigetvár – Turbék – Alsóhegy régészeti feltárás IV. ütem. A Nagy Szülejmán türbe-erődjéhez tartozó halveti kolostor feltárásának folytatása 2019. május 1. – szeptember 13. Pécs, előzetes ásatási jelentés, JPM, MNM és KÖH Adattár. 2019.
- Hasanbeyzade 2004 = Hasanbeyzade: Hasan Bey-zâde târihi. Tahlil-kaynak tenkidi. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004. 1188.
- Hegyí 2007 = Hegyí Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága I–III. kötet. Budapest 2007.
- Kafadar 1995 = Kafadar, Cemal: Between two worlds: the construction of the Ottoman state. XV, Berkeley, Los Angeles – London 1995.
- Öztuna 1989 = Öztuna, Yilmaz: Sonuncu Sefer-i Hümayûn: Sigetvar Seferi (1566). In: Öztuna, Yilmaz (ed.): Kanûnî Sultan Süleyman, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989. 126–128.
- Solakzade 1989 = Solakzade: Solak-zâde tarihi. In: Çabuk, Vahid (ed.): Kültür Bakanlığı, Ankara. Solakzade tarihi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1989.
- Kelenik – Fodor 2019 = Kelenik József – Fodor Pál (szerk.): Szigetvár 1566. évi ostromának igaz története. Budapest, 2019.

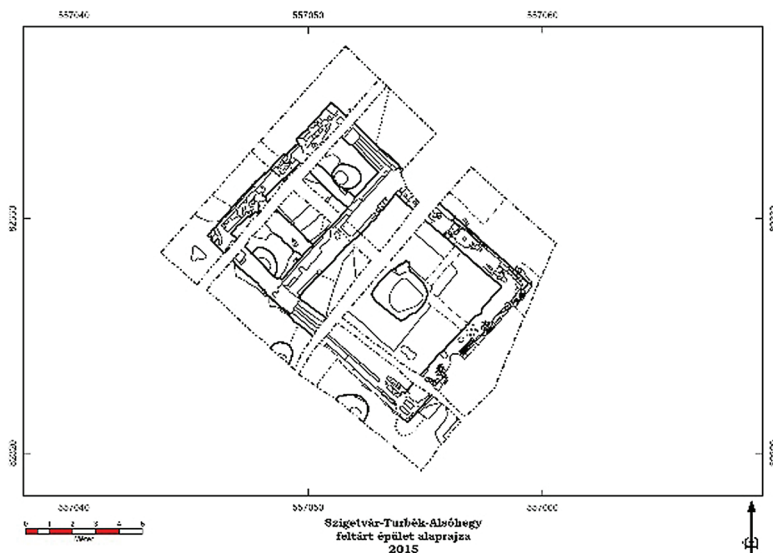
- Ünver 1970 = Ünver, A. Süheyl: Kanunî Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü Cenazesi ve Defni. In: Kanunî Armağanı. Ankara, 1970. 301–306.
- Vass 1993 = Vass Előd: Szigetvár város és a szigetvári szandzsák jelentősége az Oszmán-Birodalomban 1565-1689. In: Szita László (szerk.): Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. Pécs, 1993. 193–217.
- Vatin 2008 = Vatin, Nicolas: Egy türbe, amelyben nem nyugszik senki. Megjegyzések Nagy Szülejmán szigetvári sírkápolnájának alapításához és rendeltetéséhez. Keletkutatás 2008. tavasz–ősz 53–72.

Melléklet

1. kép. Esterházy Pál 1664. évi rajza a türbe-erődről és épületeiről – irány és kontextus nélkül

(Forrás: Hancz 2014)

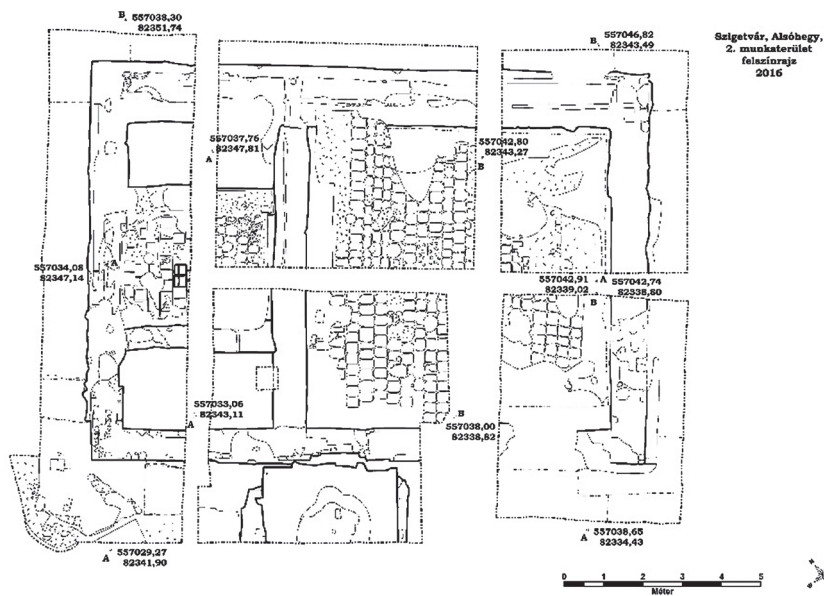

2. kép. A türbe alaprajza

(Készítette: Hancz Erika – Simon Béla)

3. kép. A türbe és a dzsámi egymáshoz viszonyított helyzete,
a kolostor északi szárnyának keleti végével
(Fotó: Szamosi András)

4. kép. A dzsámi alaprajza
(Készítette: Hancz Erika – Simon Béla)

*5. kép. A dzsámi alapfalai és a belsejében lévő habarcsos felület,
az egykori padlóéglák lenyomatával*
(Fotó: Hancz Erika)

6. kép. Leletek a kolostor területéről: csatok és pipák,
köztük egy emberarc-ábrázolásos pipatöredék
(Fotó: Hancz Erika)

7. kép. Az alapfalban lévő vízszintes fagerenda helye, in situ ácsszöggel
(Fotó: Hancz Erika)

8. kép. Az 5. és a 6. helyiség a 11–12–13–14. szelvényekben, észak felől fotózva
(Fotó: Hancz Erika)

9. kép. Pódium-maradvány és erősen átégett felszín a nagyterem belsejében, 17. szelvény

(Fotó: Hancz Erika)

10. kép. A nagy tároló verem a 38–39. szelvényben

(Fotó: Hancz Erika)

11. kép: A Ny-i szárny D-i végén lévő nagy teremben lévő beásás (10. objektum)
(Fotó: Hancz Erika)

12. kép: Alapfalak és cölöpnym a két épületszárny közötti részen
(Fotó: Hancz Erika)

13. kép. Törmelék és járda-maradvány a külső járószinten, az épülettől D-re

(Fotó: Hancz Erika)

14. kép: 6. MT. Árok-átvágás a kolostortól északi irányban, bontás közben. Az árok belső oldalán jól látszanak a palánkfal oszlopnyomai

(Fotó: Hancz Erika)